

חלק שני הגורמים מחוללי הקידמה

- 85 פרק שלישי: התכליתיות ועורמת הטבע
- 87 בעיית התכליתיות
- 95 עורמת הטבע כעקרון קידמה מתחרה
- 105 מתכליתיות דוגמאטית אל תכליתיות ביקורתית
-
- 108 פרק רביעי: היסטוריה תבונית מזל דיאלקטיקה טבעית
- 108 החידוש הראשון: מושג התכלית הרפלקטיבי
- 119 החידוש השני: תכלית ההיסטוריה אינה פוליטית בלבד
- 130 השלום הנצחי: פיתוח מושג התרבות הפוליטית
- 134 הפרה-היסטוריה של התבונה

חלק שלישי תולדות התבונה בהתגלמותן

- 143 פרק חמישי: תולדות הדת וביקורתה
- 144 דת התבונה והאמונות ההיסטוריות
- 156 פרשנות המקרא כגורם פעיל בהיסטוריה המוסרית
-
- 166 פרק שישי: ההיסטוריה של הפילוסופיה והארכיטקטוניקה שלה
- 168 ההיסטוריה של שיטת התבונה
- 175 ההיסטוריוזציה של הארכיטקטוניקה
- 178 ידיעה תבונית וידיעה היסטורית: מושג ההתפלספות של קאנט
- 183 "היסטוריה מתפלספת של הפילוסופיה"
-
- 187 פרק שביעי: מקומה של ההיסטוריה בתכנית, כמתודה וכמבנה של השיטה הביקורתית
- 187 הולדת הביקורת מתוך הניגוד בין האינטרסים של התבונה
- 193 ההיסטוריה ורקמת השיטה בפועל
- 195 המתודה הפילוסופית ויחסה להיסטוריה
- 201 סוף הפילוסופיה ואינסופיות המעשה

203	
203	בחינה מחדש של האנטינומיה ההיסטורית
216	ראשוניות התבונה המעשית הטהורה והפוסטולאטים
224	האנטינומיה ההיסטורית כאחד מביטוייה של בעיית השניות
225	שימה-לעל (Aufhebung) על-ידי היגל
231	התבונה המעשית כרצון: הצו הקטגורי והיבטיו
233	הרציונליות כאינטרס
236	הכרה באדם: נוסחי הצו הקטגורי
241	שיפוט
243	בחירה
257	לוח קיצורים
261	ביבליוגרפיה נבחרת
265	מפתח העניינים

הספרים עומד בפני עצמו מבחינת התוכן ומהלך הטיעון, הם משלימים זה את זה וניתן לראותם, במצורף, כפירוש־מחדש של שיטת קאנט כולה.

מבחינת המתודה, הספר הנוכחי אינו פירוש עוקב (קומנטאר) של הטקסטים וגם לא הצגה סיפורית של דעותיו הגלויות של קאנט; זהו ניסיון לשחזור שיטתי. אינני מתכוון לעקוב אחר מהלכו של טקסט קאנטי מסוים אלא, בחברייחד מספר מקורות (שרובם לקוח מכתביו השיטתיים העיקריים של קאנט, כמו שלש ה'ביקורות' והספר על הדת), כוונתי לעקוב אחר המהלך הלוגי של הדברים, ולחשוף מה שמובלע בהם מבחינה הגיונית ומבחינת שאר ההשקפות המתחייבות מתוך העמדה שקאנט נוקט. גישה זו, כך אני מקווה, תוציא אל האור את המרכיבים של פילוסופיית היסטוריה ביקורתית החבויה אצל קאנט ושעמה נאבק במשך זמן רב, ובכך גם תחשוף ממד חיוני בהגותו של קאנט שהוזנח עד כה.

תוצאה נוספת תהיה, שהמסות הקצרות שקאנט כתב במפורש על שאלות היסטוריות, אשר נראו למבקרים רבים כ"דוגמאות" וכחיצוניות לגוף שיטתו, ישתלבו מחדש בשיטת קאנט וימצאו בה את מקומן הביקורתי. אך יורשה לי להדגיש כי בכך שאני משחזר את היסודות של פילוסופיית היסטוריה ביקורתית, אינני מתכוון לטעון כי בחשבון אחרון הם לכידים (קוהרנטיים) וחפים מכל סתירה. אדרבה, בסופו של דבר נוצרת בגללם אנטינומיה בשיטתו של קאנט (שאני מכנה "האנטי־נומיה ההיסטורית"); שכן ניתן להראות, על יסוד שיקולים נבדלים ועם זאת בעלי תוקף שווה, כי רעיונו של קאנט בדבר היסטוריה תבונית הוא ב־זמן הכרחי ובלתי ניתן לקיום במונחי שיטתו. כפי שאטען באפילו, קאנט לא היה יכול לפתור אנטינומיה זו בלי לוותר על השניות הראדיקאלית השוררת בשיטתו בין התבונה לבין הטבע; דבר זה אכן גרם להתמוטטות עמדתו ולנסיוגו של היגל "לשים אותה לעל" (aufheben). אבל חשוב לראות שיש כאן אנטינומיה, כי בזה כבר כלולה ההכרה שההיסטוריה היא היבט חיוני, גם אם בעייתי, של הפילוסופיה הביקורתית.

* * *

גירסאות קודמות של כמה מפרקי הספר פורסמו בשנים עברו ברבעון הפילוסופי 'עיון', ותודתי על הרשות להשתמש בהן. כמה פיסקאות מפרק ה (תולדות הדת וביקורתה) כלולות בהרחבת־יתר גם בספרי 'שפינוזה וכופרים אחרים' (כרך ב, פרק א), העומד לראות אור השנה בהוצאת ספרית פועלים. הציטטות מכתבי קאנט שתורגמו לעברית (רובן בידי ש.ה. ברגמן ונתן רוטנשטרייך) הן בעקבות תרגומים אלה, אם כי מדי פעם שיניתי בפרטי התרגום; ומראי מקום אחרים תרגמתי בעצמי. מקום חשוב בספר הנוכחי תופס המושג הקאנטי *das höchste Gut*, החוזר בכל שלוש ה'ביקורות' ובספרו של קאנט על הדת; בכמה תרגומים לעברית נאמר "הטוב העליון" ובאחרים "הטוב הגבוה ביותר", והעדפתי את הנוסח הראשון. אני חייב תודה לכמה וכמה עמיתים ותלמידים על הערותיהם המועילות, ביניהם

הפרופסורים נתן רוטנשטרייך, וולטר קאופמן ז"ל, ריצ'רד פופקין, האנס וגנר, ורנר בקר, דיטר הנריך, דויד הוי, יעקב טאובס ז"ל, מיכאל סוקאלה, ו. גאלסטון, ל.ו. בק. בחיבוריו של פרופ' בק, וכן באלה של פרופ' ג'והן סילבר, מצאתי תמיד מקור להשראה — וגם לאי-הסכמה פוריה. פרופ' ריצ'ארד ברנשטיין, או עורכו של ה-*Review of Metaphysics*, עודד אותי לפתח את רעיונותי הראשונים לספר באורך מלא. תודה מיוחדת אני חייב לתלמידי בסמינריונים בירושלים ובאוניברסיטת פרינסטון על תגובות מעוררות-למחשבה ששמעתי מהם; חלקם (ביניהם, בישראל, ד"ר יעקב גולומב, ד"ר עדי אופיר, ד"ר עמיהוד גלעד) הם היום חוקרי קאנט בזכות עצמם. חובי לגב' חוה שור, העורכת המדעית של 'עיון' ועורכת הפרסומים של מרכז ש.ה. ברגמן, גדול מכל מה ששלמי-תודה פשוטים יכולים להביע; עזרתה בכל שלבי הכנת הספר (באנגלית ועכשיו בעברית) היתה רבת ערך ביותר. תודה מיוחדת לידידי המלומד והיקר ד"ר יצחק טורצ'ין ולרעייתו סוזן, שחלק גדול מתרגום זה נעשה בצל-קורתם ובספרייתם שבכפר ברביוון ליד יער פונטנבלו. ותיזכר לטוב גם תמי טוקטלי, שהדפיסה את כתב-היד בתיקונים הנדרשים. מפתח העניינים המפורט נערך בידי דוד מחלב. לכל אלה ולאחרים שסייעו לאורך הדרך אני מביע תודה לבבית.

ירמיהו יזבל

ערב ראש השנה תשמ"ח

הקדמה למהדורה השנייה

ספר זה עוסק בפילוסופיה המעשית של קאנט בהיקף הרבה יותר רחב מכפי שמשמע מכותרתו. במהדורה הראשונה היה הספר מרוכז במה שכיניתי "השלב השני" של השיטה המעשית של קאנט, שלב ההולך מעבר לתורת המוסר הפרטית (המוכרת לרוב קוראי קאנט מ'הנחת היסוד' ומן ה"אנליטיקה" של ה'ביקורת' השנייה) ומעבר לצו הקטגורי הידוע, העומד במרכזה. מטרת המוסר בשלב השני אינה רק לעשות את האדם היחיד (או את מעשהו הפרטי) לטוב, אלא לעשות את העולם לטוב לעצב מחדש את סדריו החברתיים והפוליטיים, וליצור בתוכו "טבע מוסרי", כלומר מערכת של סדרי חיים בשטחי המוסר, המשפט, הפוליטיקה, החינוך, ודת התבונה אשר יגלמו את האידיאה המוסרית לא רק בתוך מעשה יחיד, אלא בתוך תבנית החיים והחברה הכוללת.

ניתן לנסח זאת גם כך: בשלב השני, הרצון המוסרי שואף לחזור ולגלות את עצמו בתוך מושאי הכוללים בתוך העולם שבו הוא פועל. לכן זהו רצון מוסרי מקיף ועשיר יותר – ובמונחי ימינו: בעל "עיבוי" (thickness) רב יותר – מזה העומד ביסוד השלב הראשון של הפילוסופיה המוסרית. כיוון שמרבית הספרים והמאמרים על תורת המוסר של קאנט עוסקים בשלב הראשון ובנוסחי הצו הקטגורי העומדים במרכזו, החלטתי בשעתו להקדיש ספר שיטתי שלם לביסוס המושג של "השלב השני", ולשחזור שיטתי של יסודותיו ומבנהו מתוך הטקסטים הקאנטיים עצמם ומתוך הגיונם הפנימי. במקביל לכך הייתי צריך גם לתקן את הדימוי הרווח של מוסר "צורני גרידא" שיש לתורת קאנט (או לדייק בהבנתו); לחשוף את האופי התכליתי וה"ארוטי", כלומר השואף ומניע, של הרציונליות אצל קאנט; ולהדגיש מושגים שנראו לדור הקודם ככפירה, כגון "האינטרסים של התבונה" ומה שנגזר מתוכם.

לשמחתי זכה הספר (בעיקר בגירסותיו האנגלית והצרפתית) לתהודה ניכרת בין חוקרי קאנט ולומדיו. לא מעטים קיבלו את עיקרי עמדתו ואף המשיכו אותה בדרך משלהם. עם זה, מצאתי במהדורה הראשונה שני דברים הדורשים תיקון או השלמה, האחד נוגע לתוכן והאחר לשלמות המבנה.

(א) היום נראה לי כי העמדה שנוקט הספר לגבי מקומה ומשקלה של הפוליטיקה אצל קאנט אינה מאוזנת דייה. אמנם, עדיין אני מחזיק ללא שינוי בטענה היסודית, שהפוליטיקה בשביל קאנט, בהיותה גילום חיצוני של תורת המוסר – גילום שאין בו בהכרח כוונה מוסרית, ואפילו "ממלכה של שדים" היתה עשויה לקיים אותו – היא לפיכך נחותה לעומת תחום המוסריות המובהק. אבל נראה לי ששגיתי בכך

שהלכתי אחר הגיונו המופשט של טיעון זה עד הסוף, בלי לגוון אותו. כתוצאה מכך נוצרה בספר (בעיקר בפרק הרביעי) כעין אווירה המפחיתה בחשיבות הפוליטיקה יותר מכפי שקאנט היה חייב או התכוון לומר (ייתכן שהושפעתי בלי משים מביקורתו המוחצת של היגל בנושא זה). לאמיתו של דבר, הפוליטיקה התבונית, למרות שהיא שייכת לתחום ה"לגליות" ולא דווקא ל"מוסריות" במובן הפנימי, עושה דבר הכרחי הנדרש על ידי המוסר הקאנטי עצמו והוא: לגלם את תבנית עקרונותיו במציאות המוסדית האמפירית; ובכך הפוליטיקה הרציונלית היא בעלת ערך ומשקל מוסרי מובהקים, אף לדידו ולפי הגיונו של קאנט עצמו. כיוון שלא הדגשתי נקודה זו די הצורך, נמנעתי מדיון בפרטי התורה הפוליטית של קאנט, אף על פי שנושאים כמו משפט, חוקה, קניין וכו' ראויים לפירוט לא פחות מנושא דת התבונה. יורשה לי אפוא להשתמש בהקדמה למהדורה השנייה כדי להעמיד דברים על דיוקם, ולהדגיש שוב: בשביל קאנט, הגילום של המוסר בתחומי המשפט והפוליטיקה החיצונית הוא דרישה פנימית של עצם המוסריות; מושג המוסריות דורש מתוך עצמו את גילומו ומימושו האמפירי. שעל כן (כפי שספר זה עצמו מדגיש, אף שאינו מפתח) תכנית הפעולה (פרויקט) המכוונת לתת ביטוי מוסדי אמפירי לתודעה המוסרית, בעיקר אם הדבר נעשה כמטרה רציונלית בפני עצמה ולא מנימוקי תועלת ויעילות חברתית בלבד – מניעים שהיו מספיקים לתלמידי הובס ולאזרחי "ממלכת השדים" – היא חלק אינטגרלי של תורת המוסר הקאנטית בשלבה השני, הדורש להגשים את "הטוב העליון", כלומר לגרום למורליזציה של העולם החברתי וההיסטורי. בעיני קאנט, החצנה מוסדית זו אינה סרח עודף נלווה וחסר רוח חיים של התודעה המוסרית, אלא נציג תקף ואותנטי של המוסר בהווייתו הממשית. (ב) כיוון שעיקר מאמצי הוקדשו לזיהוי ולשחזור שיטתי של השלב השני, כמעט לא דנתי בשלב הראשון, המוכר יותר, של תורת המוסר הקאנטית. אבל עם השנים הוברר לי, כי גם פרשנותי לפעולת הרצון האישי ולצו הקטגורי שבמרכזו יש בה שוני ניכר בהשוואה למרבית הפירושים הרווחים של קאנט, המגוימים בגישתם הפורמליסטית, ועם זאת היא מתאימה למה שנאמר בספר הנוכחי, ולכן ראוי שתבוא בהקשר אחד אתו, וכהשלמה לו. לכן הוספתי למהדורה השנייה פרק חדש, המנתח את יסודות תורת הרצון הבסיסית של קאנט כפי שהיא באה לביטוי גם בשלב הראשון של המוסר. פירוש זה מדגיש את גורמי האינטרס, ההכרה בזולת, התכלית לעצמה, הרצון הרוצה את עצמו, הזיהוי שבינו לבין התבונה המעשית, פעולת "ההכללה העצמית" (self-universalization), ושאר יסודות של הנעה ושל תוכן. בכך, המהדורה החדשה מציעה פירוש מחדש – אמנם לא בהיקף שווה – לשני המעגלים של תורת המוסר הקאנטית, ומבליטה את העובדה, שהספר דן למעשה בפילוסופיית הרצון של קאנט בכללה, ולא רק בפילוסופיה של ההיסטוריה במובן המצומצם.

